

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Сопільник Р. Л.

*ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та права»
м. Львів, Україна*

У статті проаналізовано та досліджено теорію та практику реформування судового контролю під час досудового розслідування. Розгляд поняття, основних функцій судової влади потребує відповіді на питання про взаємодію завдань і принципів кримінально-процесуальної діяльності. Зазначається, що судові оскарження дій і рішень органу дізнання, дізнавача, слідчого і прокурора, які зачіпають інтереси учасників кримінального судочинства, проводиться лише в судовому засіданні.

Ключові слова: судовий контроль, досудове розслідування, кримінально-процесуальна діяльність, правові поняття, верховенство права, соціально-класова структура.

Постановка задачі. Законодавство України продовжує реформування правосуддя. Основний зміст реформ включає ліквідування прірви між конституційними деклараціями і реальністю роботи судів, здійснення правосуддя на підставі принципів змагальності, диспозитивності.

Будучи представником держави, суддя є безпосереднім носієм цієї влади, представляє державні інтереси та відстоює їх. Суддя, здійснюючи державно-владні повноваження, стоїть на захисті інтересів не лише держави, але й гарантованих прав і свобод людини та громадянина.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Савицький В. М. писав, що суд – це інструмент тоталітарної держави. Він культивувався радянською владою, зневажаючи до регулюючих положень права, підміняв юридичні акти вольовими рішеннями, голим адмініструванням. Суд був зведеним до рівня звичайного управлінського закладу.

Конституція України орієнтує судову владу на перебудову роботи судових органів. Досвід роботи, придбаний органами юстиції за минулий час, є достатнім для вдосконалення правосуддя. Характеристика правового статусу судді виходить із його правового інституту як носія судової влади. Основні напрямки судової діяльності визначаються через її функції. Ми вже визначили функції кримінального процесу, якими є кримінальне переслідування, кримінальний захист та правосуддя. Виходячи з функції правосуддя, визначимо функції судової влади, які були предметом дискусії і вивчення багатьох правознавців.

Алексеева Л. Б., Віцин С. Е., Куцова Є. Ф., Бажанов М. І., Бож'єв В. П., Веретехін Е. Е., Гальперін І. М., Лукашевич В. З., Грошевий Ю. М., Ковтун М. М. – усі вони виокремлювали найбільш суттєві ознаки функцій судової влади.

Виходячи з їх висловлювань, треба зробити висновок про поділ функцій: функції, що виражають і конкретизують класову сутність влади, враховують класові, націо-

нальні і приватні інтереси всіх і кожного члена суспільства, охорону прав і свобод громадян, охорону всіх форм власності, їхній правовий захист, забезпечення правопорядку тощо; функції, які втілюють і розкривають роль суду, його соціальне призначення. У цих функціях реалізується практична діяльність судової влади.

Мета дослідження. Основна тенденція реформування діяльності судів полягає в тому, щоб диференціювати кримінальну відповідальність, знизити застосування репресивних заходів впливу щодо осіб, які вчинили небезпечні злочини, не послабляючи при цьому кримінальної відповідальності за тяжкі злочини.

Виклад основного матеріалу. Статус судді можна ототожнювати з поняттям процесуальне становище. При цьому статус становить, насамперед, сукупність певних соціальних можливостей, обсяг і характер яких залежать від тієї ролі, соціальної функції, що виконується ним у судочинстві. Поняття «статус судді» виражає те, що судді, як носію судової влади, надаються можливості, що дозволяють забезпечити належне, незалежне, об'єктивне, повне, неупереджене відправлення функцій судової влади, а саме: здійснення від імені держави контролю в механізмі поділу влади. Здійснення цієї функції передбачає надання судді процесуальних повноважень. Сукупність повноважень становить зміст правового статусу судді. Правовим він називається тому, що суддя має правове чи юридичне визначення.

Теоретична модель статусу судді включає такі положення. По-перше, правовий статус судді не повинен розглядатися поза зв'язком із конституційним статусом, змістом та обсягом прав, основних свобод та обов'язків, закріплених у Конституції України, що є основою, фундаментом спеціального правового статусу судді. По-друге, Закон України «Про статус суддів» наділив суддів статусом посадової особи державної (судової) влади, що свідчить про необхідність урахувати особливості правового становища цієї категорії осіб при визначенні структури і правової природи елементів правового статусу судді.

Роблячи висновок із цих положень, ми можемо зазначити, що правовий статус судді є цілісною правовою категорією, що характеризує весь спектр юридичних можливостей, на яку покладено функцію здійснення судової влади. Зміст правового статусу судді визначається метою і завданнями його діяльності і становить певну сукупність правових можливостей. Такий статус є спеціальним різновидом професійного статусу, оскільки йдеться про виключні правові можливості посадової особи судової влади.

Специфіка діяльності судді передбачає деякі обмеження (виключення) свободи вибору поведінки судді в певній сфері правовідносин. Загальним призначенням цих обмежень є запобігання можливому протиправному використанню свого відповідального посадового становища з метою захисту й охорони інтересів інших суб'єктів. Суддя обмежений у можливостях вступати у відносини, що можуть завдати шкоди його репутації, авторитету судової влади. Ці обмеження спрямовані на створення гарантій незалежного і безстороннього правосуддя.

Розгляд поняття основних функцій судової влади потребує відповіді і на питання про взаємодію завдань і принципів кримінально-процесуальної діяльності.

У процесі історичного розвитку держави функції судової влади змінювалися. Одні з них відпадали, інші поглиблювалися і видозмінювалися за змістом, треті виникали знову. Але в усіх випадках вони обумовлювалися певною історичною епохою,

економічною і соціально-класовою структурою суспільства, сутністю держави, його соціальним призначенням.

Побудова правової держави йде шляхом охорони прав і свобод громадян, усіх форм власності, додержання правопорядку.

Сучасна тенденція до збільшення питомої ваги «не працюючого» законодавства – це один із наслідків неуважного ставлення до проблеми функцій права і ролі законодавства. Проблема змісту й форми у праві – це найважливіша частина методології законодавця.

Механізм правового регулювання судової влади, виходячи з його функціональної спрямованості, можна визначити низкою функцій.

Перша функція – соціальної справедливості. Нозік Р. вважає, що це принцип чесності, який не вживається у кримінальному судочинстві. Одним з інститутів публічного права є інститут правової системи. Важливу роль у розвитку і формуванні цього інституту відіграє розроблення і прийняття законів Верховною Радою України. Сьогодні ми бачимо достатній хаос у прийнятті законів, які входять у суперечність один з одним, а в окремих випадках суперечать Конституції України.

Друга функція контрольна – регулятора нормативних систем. Право впливає на поведінку суб'єктів через окремі норми, інститути і механізми, пов'язані з дозволом, забороною, правовим захистом, застосуванням покарання.

Третя функція пов'язана із формуванням правомірної поведінки правовим впливом на суспільні відносини.

Четверта функція – юридичної практики – регулятивна, вона полягає у формуванні прав та обов'язків суб'єктів правовідносин. Правознавці виокремлюють різні функції юридичної практики, й одні автори (Алексеев С. С.) вважають, що таких функцій три: правонапрямна (орієнтуюча); правоконкретизуюча; сигнально-інформаційна. Інші (Чичерін Б. Н.) розглядають також функції формування права, удосконалення правотворчої діяльності.

Активне формування і розвиток судової влади спричинило дослідження проблем її устрою і діяльності, поширення прав, повноважень. В енциклопедіях термін «повноваження» визначається як сукупність встановлених нормативними правовими актами прав та обов'язків організацій, органів, посадових осіб, а також осіб, що здійснюють управлінські функції. Державний устрій потребує чіткої організації публічної і судової влади. Задоволенню інтересів суспільства повинна відповідати правоохоронна система.

Судові повноваження містять такі елементи: видання нормативно-правових актів, обов'язкових для виконання всіма посадовими особами, а також окремими громадянами; забезпечення виконання нормативно-правових актів заходами державного переконання; матеріальне забезпечення виконання нормативно-правових актів.

Від держави залежить орієнтація діяльності всіх правоохоронних органів. У правовій державі найбільш гостро постає значення проблем формування і розвитку публічного, приватного права, позовного провадження. Публічне право захищає інтереси населення, суспільства в цілому. Позовне провадження спрямоване на відшкодування матеріального збитку потерпілому. Приватне відстоює інтереси особи.

Повноваження в цивільному праві – це суб'єктивне право особи здійснювати правочини, у публічному праві – право й одночасно обов'язок відповідного суб'єкта діяти в певній ситуації способом, передбаченим законом або іншим правовим актом.

Юрисдикція включає сукупність правових повноважень відповідних державних органів вирішувати правові спори. Вона визначається залежно від виду і характеру справ, що вирішуються. Однак у праві, в окремих випадках, застосовується некоректне використання цього поняття. Поняття «юрисдикція» в міжнародному праві означає суверенні права влади держави на своїй території, а в кримінальному і цивільному процесі, судової використовується для характеристики підсудності справ. Аналізуючи правове застосування цих понять, покликаних зафіксувати обсяг і характер справ, можна сказати, що він не однаковий. Обсяг правових понять, використовуваних у законодавстві, до кінця не врегульований.

Підсудність у процесі характеризується як підвідомчість тих чи інших судових справ тим чи іншим органам судової влади, їхня здатність до провадження справ і до постановлення рішення. Таким чином, підсудність охоплює повноваження влади, що належить суду, його право прийняти рішення у справі.

Принцип підсудності передбачає наявність процесуальних повноважень щодо прийняття до розгляду лише тих кримінальних справ, які не підвідомчі юрисдикції іншого органу.

Яким шляхом розвивати законодавство? З цього питання немає єдності думок. Перший шлях – видання законів, що регулюють основні галузі, сфери громадського життя. Другий – вирішення вузлових проблем політичного, господарського і соціального життя. Третій – визначення правового статусу державних органів. Четвертий – розширення прав, свобод та обов'язків громадян. Традиційне трактування законодавчих норм ускладнює розуміння різноманіття норм як носіїв різних методів правового регулювання і породжуваних ними неоднакових юридичних режимів діяльності. Часто зустрічається на практиці «нерозчленоване» ставлення до норм, що заважає їх правильному і повному застосуванню – маються на увазі норми, які конкретно наказують, загальнорежимні, норми-цілі, норми-принципи, норми-стимули, техніко-економічні нормативи, норми-дефініції, норми-заборони та їх виправдане співвідношення між собою.

На жаль, на практиці частими є випадки їх невдалих співвідношень і нерівномірність у реалізації різних видів повноважень, вибір далеко не найкращих способів, невикористання прав і посадова бездіяльність, втручання в компетенцію інших ланок. Прийшов час розробити загальну стратегію реалізації закону, в межах якої кожна ланка органу управління визначає свою тактику. Послідовне застосування закону й оцінка впливу його норм на ефективність вирішення завдань, на досягнення кінцевих результатів, як здається, повинні супроводжуватися «невідворотними» наслідками. Один із них – заохочення за досягнення високого рівня законності, інший – застосування різних, а не окремих видів відповідальності.

В останньому випадку відзначимо дві обставини. Перша стосується подолання нездатності вищих і правоохоронних органів гласно скасовувати і припиняти незаконні акти, що потребує посилення і розмежування об'єктів нагляду й контролю з боку прокуратури. Забезпечення правильного співвідношення управління і закону – важлива умова зміцнення законності в країні. На жаль, ця закономірність слабо виражена на практиці.

В останні роки визнання верховенства права і закону супроводжується применшенням ролі державного управління. Вважається, що правові норми самі по собі

забезпечують самостійну регуляцію громадян і юридичних осіб. Це приводить до наростання стихійної регуляції, управління виявилось «розірваним» та ослабленим.

Функція, яку повинен виконувати суддя, – це функція юстиції, яка передбачає здійснення судового контролю за досудовим слідством; дачу санкції, яка обмежує права та свободи громадянина; розгляд скарг на дії правоохоронних органів та прокурора; провадження судового слідства та постановлення вироку.

Сфера судового контролю включає в себе наступне: суддя із кримінального переслідування розглядає подання проведення оперативно-розшукових заходів, які обмежують права та свободи людини та громадянина; суддя із кримінального переслідування розглядає скарги на незаконні дії органів досудового розслідування. Скарга на постанову судді про надання санкції, яка обмежує права та свободи, може бути подана до апеляційного суду; апеляційний суд у триденний строк повинен розглянути скаргу та прийняти рішення (відмовити у скарзі, залишити постанову судді без зміни, задовольнити скаргу, скасувати постанову судді).

В умовах режиму законності необхідне вдосконалення системи юридичних гарантій правильного застосування права, однією з яких і є процесуальна форма. Від того, наскільки вона досконала, в остаточному підсумку залежить соціальна цінність права.

Одним із елементів контрольно-процесуального режиму є способи здійснення контрольної діяльності, що є в сукупності її організаційною основою.

Термін «спосіб» можна розуміти як збірний, що включає в себе такі процесуальні атрибути, як методи, засоби, заходи і прийоми. Вони є особливим процесуальним інструментом, що використовується суб'єктами контрольного процесу для здійснення своїх функцій.

Юридична сутність при цьому впливає із чіткого законодавчого закріплення цих способів, і тому кожен факт їхнього застосування пов'язаний із настанням відповідних юридичних наслідків.

Наступний елемент контрольно-процесуального режиму – гарантії забезпечення контрольно-процесуальної діяльності. Вони становлять свого роду опорну основу контрольного процесу і покликані створити умови надійності становища всіх суб'єктів контрольного процесу, усвідомлення ними впевненості в досягненні поставлених цілей. Вміння використовувати гарантії в суворій відповідності з їхнім безпосереднім призначенням – визначальна умова оптимальності контрольно-процесуального режиму. Сказане дозволяє більш повно розкрити поняття контрольно-процесуального режиму і визначити його склад як відображення соціально-політичної атмосфери суспільства в контрольному процесі.

Контрольно-процесуальний режим являє собою нормативно-організаційну обстановку розгляду кримінальної справи, забезпечуючи оптимальне сприяння всім суб'єктам контрольного процесу, і полягає в реалізації принципів контрольно-процесуальної діяльності, способів її здійснення і гарантій забезпечення досягнення контрольного процесу.

Теоретичне дослідження суттєвих проблем судової влади включає питання про її наявність або відсутність. Суть проблеми полягає в необхідності уникнення ототожнення гілки судової влади із судовою системою. На державному рівні судова влада

становить систему органів і посадових осіб, що вирішують юридичні спори й офіційно санкціонують можливість застосування державного насильства.

Контрольно-процесуальний режим складається з блоку контрольних проваджень, що передбачає контроль за процесуальною діяльністю органів дізнання і досудового слідства.

Контрольно-правова діяльність судових органів полягає у вирішуванні питань, пов'язаних з установленням фактичного виконання завдань управлінського характеру в організаційно-розпорядницькій діяльності підконтрольних правоохоронних органів об'єктивною суспільно-політичною оцінкою і спеціальною юридичною кваліфікацією правового характеру вчиненого діяння; виникаючою у разі виявлення неправомірної поведінки суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності необхідністю приведення в дію юридичних, адміністративних, профілактичних запобіжних заходів щодо порушень у майбутньому; оперативним, найбільш повним і якісним виконанням прийнятого рішення.

Контрольна діяльність судді на стадії досудового розслідування має дві ознаки. Перша включає контрольну діяльність судді, надання санкції до порушення кримінальної справи про зняття інформації з каналів зв'язку. Друга – при наданні санкції у випадках порушення Конституції України, а саме: накладення арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку, обрання міри запобіжного заходу тримання під вартою, проведення обшуку.

Проблема в наданні санкції суддею до порушення кримінальної справи полягає в тому, що суддя повинен надати санкцію на накладення арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку на підставі оперативних матеріалів, які він повинен вивчити при наданні санкції. У даному випадку постанова судді при наданні санкції до порушення кримінальної справи є порушенням кримінально-процесуального закону, тому що кримінально-процесуальний закон діє лише після порушення кримінальної справи.

Аналіз даних положень дає можливість дійти висновку, що суддя не повинен складати постанову і надавати санкцію на накладення арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку за оперативними матеріалами.

Оперативні матеріали, відповідно до ст. 65 КПК України, є доказами у кримінальній справі. Суддя під час досудового слідства, при постановленні вироку вказує, на яких підставах він прийняв оперативні матеріали і встановив їх значення як доказів у кримінальній справі. Якщо оперативні матеріали у кримінальному процесі не знайшли свого відображення і не були підтверджені іншими доказами, то суддя у вироку вказує, що вони не можуть бути доказами у кримінальній справі.

Друга позиція складається з того, що суддя може дати санкцію на накладення арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку лише в тяжких злочинах. Крім того, оперативні підрозділи, якщо вони діють на законних підставах, пов'язаних із розслідуванням злочину, мають технічну можливість знімати інформацію з каналів зв'язку.

Суддя повинен отримати подання слідчого, яке погоджується із прокурором. Розгляд щодо надання санкції повинен проводитися в присутності слідчого, прокурора, затриманої особи, його захисника. Суддя повинен вивчити матеріали

кримінальної справи. Після ознайомлення з матеріалами суддя повинен поставити питання слідчому про підстави подання. Після слідчого повинні висловити своє враження щодо отримання санкції захисник та затримана особа. Прокурор повинен висловити свою думку з цього приводу. Після цього суддя має право оголосити рішення та дати санкцію.

Треба встановити процесуальний порядок надання санкції в присутності осіб, які подають подання. Санкцію на проведення обшуку суддя може дати без виклику осіб, щодо яких повинен проводитися обшук, тому що ця дія є пошуковою і пов'язана з режимом секретності її проведення.

Аналіз надання постанови про накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку до порушення кримінальної справи дає підстави зробити висновок, що суддя повинен складати постанову лише у тяжких злочинах. В інших випадках суддя не має права давати санкцію на арешт кореспонденції та зняття інформації з каналів зв'язку.

Висновок. Судове оскарження дій і рішень органу дізнання, дізнавача, слідчого і прокурора, які зачіпають інтереси учасників кримінального судочинства, проводиться лише в судовому засіданні.

Воно включає розгляд заяв, клопотань, скарг під час судового розгляду. Скарга на дії слідчого, прокурора подається до суду. Суддя повинен у строк до 10 днів розглянути скаргу та постановити рішення. Постанова рішення включає в себе такі дії: скасувати рішення слідчого, прокурора, задовольнити скаргу повністю; частково задовольнити скаргу, скасувавши рішення слідчого, прокурора; відмовити у скарзі, задовольнити рішення слідчого, прокурора. Суддя контролює не органи досудового слідства, а захищає права та свободи людини, тому його дії є контрольними щодо слідчого, прокурора, та процесуальними щодо прав і свобод людини та громадянина.

Список літератури:

1. Соловійов В. М. Державний контроль як спосіб забезпечення законності в державному управлінні України / В. М. Соловійов // Інформ.-аналіт., наук.-метод. бюл. Адміністрації Президента України. – 2004. – № 4. – С. 64-68.
2. Алехин А. П. Сучасне кримінальне право / А. П. Алехин, А. А. Кармолицький, Ю. М. Козлов. – М.: Зерцало, 2010. – 776 с.
3. Гаращук В. М. Деякі питання характеристики способів забезпечення законності та дисципліни в державному управлінні / В. М. Гаращук // Проблеми законності: республіканський міжвідомчий науковий збірник. – Х.: Національна юридична академія України, 2008. – С. 37-43.
4. Прокопенко М. І. Законність та правопорядок / М. І. Прокопенко // Офіційний вісник України. – 2000. – № 24.
5. Панов М. Ю. Порядок проведення контролю судовими органами / М. Ю. Панов // Офіційний вісник України. – 2009. – № 20.
6. Концепція судової реформи в Україні / Державна комісія з проведення в Україні судової реформи. – К., 2008. – С. 75.
7. Проект Концепції реформи судочинства України: Судова реформа в Україні: док. і матеріали // Український правовий часопис. – 2009. – С. 68.
8. Дроздов О. Оскарження постанови про порушення кримінальної справи / О. Дроздов // Юридичний вісник України. – 2007. – № 9-10. – С. 53-54.
9. Романюк Б. В. Удосконалення досудового провадження в Україні: монографія / Б. В. Романюк. – К., 2011. – 228 с.

Сопільник Р. Л. Теория и практика реформирования судебного контроля в ходе досудебного расследования / Р. Л. Сопільник // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-2. – С. 342-349.

В статье проанализированы и исследованы теория и практика реформирования судебного контроля в ходе досудебного расследования. Рассмотрение понятия, основных функций судебной власти требует ответа на вопрос о взаимодействии задач и принципов уголовно-процессуальной деятельности. Отмечается, что судебное обжалование действий и решений органа дознания, дознавателя, следователя и прокурора, которые затрагивают интересы участников уголовного судопроизводства, производится только в судебном заседании.

Ключевые слова: судебный контроль, досудебное расследование, уголовно-процессуальная деятельность, правовые понятия, верховенство права, социально-классовая структура.

THEORY AND PRACTICE REFORM OF THE JUDICIAL CONTROL DURING THE PRETRIAL INVESTIGATION

Sopilnyk R. L.

«Lviv University of Business and Law», Lviv, Ukraine

The paper analyzed and researched the theory and practice of reforming judicial control during the pretrial investigation. Review of concepts, basic functions of the judiciary needs to answer questions about the interaction of objectives and principles of criminal procedural activities. Review the concept of the basic functions of the judiciary needs to answer to the question of the interaction of objectives and principles of criminal procedure – *sualnoyi* activities. Stipulated by the order granting sanctions in the presence of persons who file submission. Sanctions on the search judge can give without calling persons to whom the search should be conducted, so that this action is a search and secrecy associated with its implementation. Specificity of judges includes some restrictions (exclusion) of agency behavior of the judge in a particular area of relationships. The general purpose of these restrictions is to prevent possible misuse of his official position, responsible for the protection and conservation of the interests of other stakeholders. The judge limited in their capacity to enter into relations that could harm its reputation and credibility of the judiciary. From the state depends on the orientation of all law enforcement agencies. In a state of law the most acute problems of formation and significance of public, private rights of action on policies. Public law protects the interests of the people and society in general. Action proceedings aimed at the pecuniary loss to the victim. Jurisdiction of the process is described as the jurisdiction of any other court or other cases in the judiciary, their ability to conduct legal proceedings and the judgment.

Key words: judicial review, pre-trial investigation, criminal procedural activities, the legal concept of the rule of law, social class structure.